

Изчезнала древна билка открита отново?

Петър Желев, Ина Анева

Билката е била разпространена в ограничен район на днешна североизточна Либия, в тогавашната елинска колония Киренайка, станала по-късно римска провинция. За растението се е

знаело, че цъфти „със златисти цветове“, а неговите изображения са открити върху монети, сечени в Кирена, главния град на Киренайка. В Древния Рим то също е било високо ценено както заради лечебните му свойства, така и заради неговия специфичен аромат, поради който е използвано и като подправка. По време на управлението на Юлий Цезар в имперската скровищница са съставени повече от 500 кг от билката, а нейната цена е била равна на тази на среброто.

За съжаление такава експлоатация, и то от естествени находища на срав-

Едно от най-ценените растения в рамките на средиземноморските антични цивилизации (Египет, Древна Елада, Рим) е била билката Силфион (Silfion), или Силфиум (*Silphium*), която тогава се е събирала само в североизточните части на Африка, но е била използвана в цялото „ойкумене“ (познатия за древните свят). Древногръцките лечители са я смятали за универсален лек за почти всички заболявания – от стомашни болки до премахване на брадавици.

нително ограничена площ, не би могла да продължи безкрайно. Плиний старши (Gaius Plinius Secundus) пише в своето съчинение *Naturalis Historia*, че през I век от н.е. бил намерен „...“

само един стрък и той бил даден на император Нерон“. Така това време може да се смята като момент на изчезването на вида в живо състояние, а според сведения на Хипократ (Hippocrates) и други автори от древността, опитите за култивирането му са били неуспешни. Много историци подчертават, че това е първият документиран случай на изчезнал биологичен вид, а също свидетелство за това какви могат да бъдат последиците от прекомерната експлоатация на природните ресурси.

Вдъхновени от писанията на древните автори за чудодейните свойства на

Ferula drudeana и изображението на силфиона върху монети от Кирена (източник: Miski M., 2021. Next chapter in the legend of Silphion: Preliminary morphological, chemical, biological and pharmacological evaluations, initial conservation studies, and reassessment of the regional extinction event. *Plants (mdpi)*, 10, 102; <https://doi.org/10.3390/plants10010102>)

растението, поколения европейски ботаници, билкари и лечители през Средновековието са се опитвали да намерят оцелели индивиди в средиземноморските области на трите континента (както в Африка, така и в Европа и Азия). Въпреки многократните търсения, растението не било открито и всички се примирили с факта, че чудоейният силфион/силфум е изчезнал от лицето на земята.

Така, към средата на XVIII век, когато Карл Линей поставя основите на съвременната систематика, от гледна точка на ботаническата номенклатура име-

то *Silphium* е било „свободно“ и Линей нарекъл така един растителен род от сем. Сложноцветни, чиито видове са разпространени в Северна Америка и са близки роднини на слънчогледите. Съвсем естествено, отнасянето на едно и също име към две различни растения често причинява обърквания и погрешни интерпретации, макар че в единия случай става дума за популярно название на растението, а във втория – за наименоване на растителен род.

В началото на 1980-те години един млад учен от Факултета по Фармация

Измерване и подготовка на сока на лечебното растение Силфий за износ от Киренайка.
Рисунка върху керамика, VI в. пр.Хр.

на Истанбулския университет на име Махмут Миски (Mahmut Miski), сега професор в същия факултет, се натъква в областта Кападокия, Мала Азия, на растителен вид, който също бил със златисти цветове и който му бил посочен от местните жители като ценно лечебно растение. То се срещало в сравнително ограничен район в подножието на планината Хасан. След направени справки Миски установил, че видът е събиран само веднъж преди това, и то в далечната 1909 г. (според някои сведения и по-рано) от немския инженер и любител ботаник Валтер Зие (Walter E. Siehe) на около 250 km източно, в съвременната турска провинция Адана. Валтер Зие погрешно го определя като *Ferula ovina*, но същевременно изпраща материали на Ботаническият институт на РАН „В. Комаров“ в Санкт Петербург и в Кралската ботаническа градина в

Единбург. През 1930 г. съветският ботаник Евгений Корвин, работейки върху своята монография на род *Ferula* (Тумянка) вижда, че материалите, изпратени от Валтер Зие принадлежат към нов за науката вид, който той описва през 1947 г. под името *Ferula drudeana*, в чест на немския ботаник Друге (Carl Georg Oscar Drude). Видът е от семейство Сенникоцветни, т.е., роднина на моркова, магданоза, целината и на още много растителни видове, използвани за храна, като подправка и за лечебни цели, отличаващи се със съдържание на ценни биологично активни вещества.

Ferula drudeana е многогодишно растение, което по време на цъфтежа може да достигне височина до 2.5 m. Образова масивно коренище. Листата му са пересто наделени, с нишковидни дялове. Най-характерни са съцветията – те са големи сложни сенници, с диаметър до

20 см, а цветовете са златистожълти. Но тъй като цветовете на всички видове от род *Ferula* са златистожълти, поне в началото, това не е впечатлило особено Махмут Муски.

В резултат на дългогодишните си изследвания върху видовете от род *Ferula* той натрупва голямо количество ценна научна информация и постепенно достига до идеята, че е възможно забележителното растение *Ferula drudeana* да е смятаната за изчезнала още в гревността чудотейна билка силфион. Основание за това е приликата на съвременния вид с изображения на гревния силфион върху запазените монети от Киренайка, съответствията с описанията на вида от гревните автори, а също и неговото лечебно действие.

Също както и в гревността, то е било предпочитана храна от овцете и козите и също както е посочено в гревните източници, расте буйно след пролетни гъждове. В гревните текстове се казва, че силфионът се е появил внезапно „след черни гъждове“ (т.е., след наводнения), а в съвременните находища в подножието на планината Хасан растението пониква след пролетните гъждове и само за един месец достига височина почти 2 метра.

Проучванията на проф. Муски показват, че видът е изключително богат на биологично активни вещества от различни класове. В екстракт от корените той установява 30 вторични метаболита, много от които имат противотуморно и противовъзпалително действие. Ученият е убеден, че бъдещите изследвания ще допринесат за установяването на много други компоненти, представляващи интерес за медицината.

„Тези химични съединения се установяват в розмарина, блатния аир, артишо-

ка, градинския чай и галбана (друг вид от същия род, *Ferula gummosa*). В този случай все едно, че комбинирате половин дузина важни лечебни растения в един вид“, казва професорът.

Хипотезата на проф. Муски е подкрепяна от много и различни изследователи, като ботаниците и археоботаниците Шахина Газанфар (Shahina Ghazanfar), Ерика Роуан (Erica Rowan) и гр. от Великобритания, които смятат, че *Ferula drudeana* е най-убедителният кандидат за приемник на гревната билка силфион, а Лиза Бригс (Lisa Briggs) допълва, че категорично доказателство може да се даде, ако се направи сравнение на съвременното растение с археологически находки от гревния силфион. Като обещаващи места за археологични проучвания в това отношение тя препоръчва районите на пристанищата Суса (Susa) в Либия и Пирея в Гърция.

Няма как да се избегне въпросът как така едно растение, за което в гревността се е знаело, че расте само в земите на Киренайка, се е запазило 2000 години по-късно в регион, отдалечен на повече от 1000 km на североизток. За това съществуват различни хипотези. Една от тях е, че растението още от гревността е отглеждано от гръцките жители на Мала Азия, населявали Кападокия. След като през 1923 г. те са принудени да напуснат земите си, там се заселва турско население, което обаче не е имало представа какво представлява високото растение със златисти цветове. Друга хипотеза, макар и по-малко вероятна е, че растението се е срещало по тези места още от гревността, но поради отдалечеността на района, неговото присъствие е останало известно само на местните жители. Според трета хипотеза *Ferula drudeana* е вид, много близък, но не и

Доц. г-р Ина Анева работи в Институт по биоразнообразие и екосистемни изследвания на БАН. Научните ѝ интереси са в областта на проучване на лечебните растения – състав, фармакологични активности, възможности за устойчивото им ползване и опазване. Носител е на 8 научни награди, една от които е Голямата награда за млад учен „Питагор 2020“.

Проф. г-р Петър Желев работи в Лесотехническия университет в София. Научните му интереси са най-общо в областта на устойчивото ползване и опазване на природните ресурси, а по-специфично – към популационната и еволюционна генетика на растенията и в частност, на дървесните видове. Резултатите от научните му изследвания са отразени в около 130 публикации в международни и национални списания

идентичен с древната билка силфион. Тази хипотеза се застъпва от изследователи на рода *Ferula*, които не споделят вълнуващата идея, че *Ferula drudeana* е древният силфион. Филогенетични изследвания показват, че *F. drudeana* е ендемичен вид, произхождащ от централноазиатските представители на рода и няма родствени връзки със североафриканските представители, които принадлежат към добре обособена и монофилетична (с общ прародител) група. Други поставят под съмнение морфологичните изследвания, а също и сравненията с древните източници. Американският учен от белгийски произход Ален Тувег (Alain Touwaide), специалист по история на древната медицина, казва: „Добър подход е да се сравнят свойствата на растението с тези, описвани в древността. Проблемът е, че древните автори го посочват като лек за всичко, от зъбобол ... до ухапване от скорпион“.

Дали растението *Ferula drudeana* е древната билка силфион? Едва ли ще узнаем със сигурност. Няма съмнение, обаче, че от всички съвременни растения то се доближава най-много до нея. Ограниченото разпространение на вида показва, че той се нуждае от мерки за опазване и ползването му може да стане само чрез изкуственото му развъждане (култивиране) на подходящи места. Опитите на проф. Муски и сътрудниците му показват, че макар и трудно, това е възможно. Само така тази билка може със своите чудоейни качества да бъде полезна на хората и да не последва незавидната съдба на древната си родственица.

По материали от Greek Reporter, National Geographic, Systematics and Biodiversity, Plants (mdpi) и Planta

Какво са знаели древните? Ето как „бащата на ботаниката“ Теофраст от Ересос описва силфия

„Най-забележителни и своеобразни по свойствата си са силфият и египетският папирус. И двете се отнасят към растенията с кухо стъбло. ...Силфият има много дебели корени, стъблото е със същият размер като при ферулата и има сходна дебелина, листата приличат на тези на целаната, семето е широко, прилича на лист. Стъблото е едногодишно, като при ферулата. С настъпването на пролетата пуска листа, които очистват овците, правят ги тлъсти и дават изумителен вкус на овнешкото. След листата се появява стъбло, което се яде по всякакъв начин – варено и печено, казват, че то очиства тялото за 40 дни. Сокът на Силфия е от два вида: единият изтича от стъблото, а другият от корена.

Коренът е покрит с черна кора, която се обелва. Събирането на Силфия е подчинено на особени правила, като работата на рудниците. Силфият е разрешено да се събира в такива количества, че да не изтребят самото растение, като се отчитат както начините на събиране, така и запасите. Не е позволено да се отрязва в нарушаване на правилата и в по-голямо от разрешеното количество. Сокът му трябва да се преработи, иначе загнива. Търговците, които го изпращат към Пирея, го подлагат на следната обработка: наливат го в амфори и го смесват с пшенично брашно, после дълго го разтърсват, вследствие на

Теофраст. Статуя в Ботаническата градина на Палермо

което сокът получава своето оцветяване и вече обработен по този начин, може да се запази дълго време без да се разваля.

Силфият заема значителна площ в Либия, казват повече от 4000 стагия. Това растение, казват, се отличава с това, че избягва обработената почва и ако земята се превръща в постоянно обработвани ниви, то бяга от нея, сакаш за да покаже, че е диво растение и не се нуждае от грижи.”

Om Historia Plantarum